

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**“ADABIYOT NAZARIYASI VA ZAMONAVIY ADABIY JARAYON”
KAFEDRASI**

**O'zbekiston Qahramoni, atoqli o'zbek yozuvchisi Said Ahmad
tavalludining 100 yilligi munosabati bilan**

**«SAID AHMAD IJODINING MA'NAVIY-MA'RIFIY AHAMIYATI VA
ZAMONAVIY O'ZBEK ADABIYOTI»**

mavzusidagi

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ONLAYN KONFERENSIYASI

materiallari to'plami (22 iyun 2020 yil)

TOSHKENT -2020

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети “Адабиёт назарияси ва замонавий адабий жараён” кафедраси Ўзбекистон Қахрамони, атоқли ўзбек ёзувчиси Саид Аҳмад таваллудининг 100 йиллиги муносабати билан «Саид Аҳмад ижодининг маънавий-маърифий аҳамияти ва замонавий ўзбек адабиёти» мавзусидаги Республика илмий-амалий онлайн конференцияси материаллари тўплами.

Тахрир хайъати:

Ш.Сирожиддинов, ТошДЎТАУ ректори, ф.ф.д., проф.

З.Абдурашидов, ТошДЎТАУ илмий ишлар бўйича проректори, ф.ф.д.

С.Нормамаатов, ТошДЎТАУ ўқув ишлари бўйича проректори, ф.ф.д.

Б.Абдушукуров, ўзбек филологияси факультети декани, ф.ф.д.

Б.Каримов, ф.ф.д., проф.

У.Жўракулов, ф.ф.д.

А.Улуғов, ф.ф.н., доц.

Д.Холдоров, PhD., доц.

О.Усмонов, ф.ф.н., доц.

У.Расулова, ф.ф.н.

Масъул муҳаррир: ф.ф.д., проф. Б.Каримов

Тўплаб нашрга тайёрловчилар:

Р.Тўлабоева, PhD.

З.Суванов, PhD.

Ғ.Бобожонов - докторант

Тошкент – 2020 йил, 22 июнь.

Ш
ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА
САИД АҲМАД ИЖОДИНИНГ ЎҚИТИЛИШИ

САИД АҲМАДНИНГ “САРОБ” ҲИКОЯСИДА ОТА-ЎҒИЛ
МУНОСАБАТИ

ҚУВВАТОВА Дилрабо Ҳабибовна,
БухДУ профессори, ф.ф.д.
ЎРОҚОВА Нафосат Ёриевна,
БухДУ ўқитувчиси, ф.ф.ф.д. (PhD)

Аннотация: Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмаднинг “Сароб” ҳикоясида ўзлгимизни, миллий-ахлоқий кадриятларимизни топташга қаратилган мудҳиш сиёсатнинг аянчли қурбонлари ота ва ўғил муносабатлари орқали халқимизнинг машъум қора кунлари акс этган. Чин ватанпарварлик ғояси, юртга садоқат, миллатга муҳаббат ота образи орқали очилса, ҳою ҳавасларга берилиш, шон-шуҳратнинг кетидан қувиш натижасида сотқинлик, нонкўрлик, хиёнатга қўл урган ўғилнинг хатти-ҳаракатлари орқали кўрсатилади. Мақолада ота ва ўғил характери тўлақонли очиш учун О.Ёқубовнинг “Музқаймоқ” ҳикояси билан чоғиштирув амалга оширилган.

Калит сўзлар: “Сароб” ҳикояси, миллий-ахлоқий кадриятлар, ота-ўғил муносабати, Жезқозғон маҳбуслар лагери, Павлик Морозов, “сексотлар”, “стукачлар”, Фузулий ғазали.

Севимли ёзувчимиз Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмадни кулгу устаси сифатида яхши таниймиз. Бинобарин, унинг юморга бой асарлари замирида аччиқ ҳаёт ҳақиқатларини ҳам англаш қийин эмас. Айниқса, истиқлол йилларида яратилган асарларини кузатадиган бўлсак, ёзувчининг фожеий ҳолатларни очик бўёқларда акс эттиришга уринганлигига гувоҳ бўламиз. Бу С.Аҳмаднинг ўз бошидан ўтказган ўша машъум қора кунлари акси бўлса ажабмас, албатта. Нега ёзувчимиз ҳурликка эришгунимизга қадар бундай кунлар фожеасини ёритмади, деган савол туғилиши табиий. Жавобни адибнинг “Профессор Умарали Норматовга хат”идан топиш мумкин:

“Азизим Умарали! Сиз ҳар кўришганимизда “Бошингиздан ўтган воқеаларни ёзинг”, деб қистар эдингиз. Нима деб жавоб берганим эсингиздами?”

У воқеаларни ёзмоқ учун ҳаёлан қамоқ лагерларига боришим, ўша азоб-укубатларни қайтадан бошимдан кечиришим керак. Бунга энди юрагим бардош беролмас, дегандим...

“Сароб” деган ҳикоямни ўқигансиз. Унга ҳам нуқта қўйганимда шу аҳволга тушгандим. Ўшанда мени шу Маҳмуджон ўлимдан сақлаб қолганди. Кечаси соат учда неварам шаҳар уйимизга телефон қилиб, дадасига аҳволимни айтганида, у гўё Қибрайга учиб келган эди, “Тез ёрдам”ни чақириб, касалхонага оборман.

“Сароб”да ҳам қамоқ, лагер воқеаларини ёзгандим. Юрак кўтаролмади. Шундоқ бўлишини билатуриб ёзган эдим. Қандоқ қора кунлар бошимизга тушганини биздан кейингилар билсин, деб ёздим...” [Аҳмад С. 2016: 42-бет.]

Дарҳақиқат, халқимиз бошига тушган мусибатларни, ўз кечмиш-кечирмишларини ёдга олиш, мустабид тузумнинг даҳшатли лагерлари ҳаётини ёритиш гўё уни қайта бошдан кечиришдек гап. Буни бошқа адибларимиз ҳам ўз хотираларида алам билан айтиб ўтганлар.

С.Аҳмаднинг қора кунлар изтиробни битилган шундай асарларидан бири “Сароб”дир. Адибнинг лагер ҳаётини олиб ёзган илк ҳикоясида бадиий

адабиётнинг азалий муаммоларидан бири – ота ва бола муносабати алоҳида ўрин тутди. “Уфқ”даги ота ва ўғил – Икромжон ва Турсунбой, Иноят оқсоқол ва Низомжон зиддиятлари, “Қоракўз Мажнун”, “Азроил ўтган йўлларда” ҳикояларидаги она ва фарзанд, ота ва ўғлонлар ўртасидаги кескин муносабатлар каби бу ҳикоя сюжети ҳам асардаги ижтимоий рух пафосини бир қадар юқори кўтарган.

“Ота қарғиши мисоли ўқ – у охирада эмас, шу дунёнинг ўзида нишонга тегади”. Бухоролик 100 йил яшаган темирчи усто Амин бобонингўғитларидан олинган ушбу эпиграф ҳикоядан хулоса тарзида бўй кўрсатиб турибди. Зеро, халқимиз орасида “Онанинг қарғиши – дўқ, отанинг қарғиши – ўқ” мақоли учраши ҳам бежизга эмас. Ҳикояни ўқишга киришар экансиз, дастлаб у бизга О.Ёқубовнинг “Музқаймоқ” асари сюжетини эслатади. Ҳар иккаласида ҳам ота ва ўғил муносабатлари асар марказида туради.

“Сароб”да **ота** – Олимжон Раҳмонов район маориф бўлимининг мудир. Тарих билимдони – Олимжон домла А.Темур, Бобур, Наршахий, Форобий, Н.Кубро, Ал-Беруний, Хожа Аҳрор, А.Яссавий каби алломаларнинг ўтган асрларда хаттотлар томонидан кўчирилган ноёб қўлёзмаларини кўз қорачиғидек асрарди. Бир кеча кекса зиёлилар тўпланишиб, ғазалхонлик қилишганда, бошқаларга тушунарсиз бўлган: “Ғамларим шунча кўпки, туянинг устига ортсам, зиндонга ташланган кофирлар озод бўлади” мисрасини шарҳлаб, ҳаммани лол қолдиради. Баён қуйидагича эди: “Бир ривоятда одамлар Аллоҳдан “Эй Тангрим, зиндонда ётган кофирлар қачон озод қилинади?” – деб сўрабдилар. Аллоҳ: “Туя игнанинг кўзидан ўтгандагина кофирлар озод қилинади”, – деб жавоб қилган экан. Фузулий ана шу ривоятни ғазалига асос қилиб олган. Яъни: “Менинг ғамларим шунчалик кўпки, туянинг устига ортсам, кўтаролмай, озиб, ипдек бўлиб қолади”. Ипдек озиб қолган туя игнанинг тешигидан бемалол ўтиши мумкин. Демак, кофирлар зиндондан озод қилинади”[Аҳмад С. 2016: 14-бет].

Асарда Олимжон домланинг шу каби турли некбин кирралари келтирилиб, кўз ўнгимизда рисоладагидек ота образи гавдалантирилади. Ўғил – Кимсанбой – мактабда фаол пионерлардан. У Ленин ва Сталин тўғрисида ёзилган шеърларни ажиб бир маҳорат билан декламация қилади. Уни туман, хатто, вилоят миқёсида ўтадиган тантанали йиғинларга, слётларга, ўқитувчиларнинг конференцияларига чақириб, шеърлар ўқитишади.

Таассуфки, мустабид тузум вакиллари отани ушлаш учун болани ишга солишади, яъники, ўғилдан замона қаҳрамони янги Павлик Морозов яратиб, зиёли отага қарши курашга ёллайдилар. Бу йўлда болага турли алдамчи совғалар бериб, гўёки келажаги учун имкониятлар яратиб, ундан ғараз мақсадлари учун фойдаланадилар.

Юқорида таъкидлаганимиздек, ҳар иккала ҳикояда ҳам худди шу ўринларигача деярли бир хил фабула кузатилади. Аммо “Музқаймоқ”даги боладан фарқли ўлароқ, “Сароб”даги Кимсанбой характери асар сюжети ривожига ўсишда давом этаверади. “Музқаймоқ”да афсусланиш, пушаймонлик ҳисси болани чулғаса, “Сароб”да то ўзини ўзи ўлдиргунга қадар бу туйғулар ўғилга бегона эди. Худди мана шу нуқтада икки ўхшаш асарнинг сюжетлари ажралиб, индивидуаллик касб этади.

Ҳикоя қамоқхона маҳбуси – рассом – ёзувчи тилидан сўзланади. Олимжон Раҳмоновни халқ душмани сифатида ўн беш йилга озодликдан маҳрум қилишади. Бу ишларда бешинчи синф ўқувчиси – ўз ўғлининг – суюқлиси Кимсаннинг қўли борлигини билиб, пешонасига шапиллатиб уриб: “Э-э, аттанг, аттанг! Илоё, жувонмарг бўл! Умринг хор-зорликда ўтсин” [Аҳмад С. 2016: 18-бет.], – деб юзига фотиҳа тортади. Ўғилни охир-оқибат мана шу қарғиш уради.

1942 йил армия сафига чақирилганда бўлажак жангчилар номидан “Ҳурмат белгиси” ордени нишондори Кимсанбой Олимжоновга сўз берилади: “Мен ҳаёт-мамот жангига кетяпман. Халқ душманининг ўғли бўлиб эмас, асл ватанпарвар, доҳий Сталин фарзанди бўлиб урушга кираман.

Бугундан бошлаб фамилиям Олимжонов эмас, Ёлкинов бўлди. Кўксимда буюк Сталин билан жангга кираман!” [Аҳмад С. 2016: 19-бет.].

Кўринадик, ўғил отадан кейин ишонган эътиқодида давом этаверади. Аммо тақдир унинг ўзини ҳам қамоққа маҳкум этади. Бу ҳам етмагандек, лагердаги қинғирликлари: “сексотлар” ва “стукачлар” (махбуслар тўғрисида бошлиқларга яширинча маълумот бериб турадиганлар) сафида хизмат қилганлиги учун бошқа маҳбуслар томонидан жазоланади. Натижада, кўли синганда қийшиқ битиб, бир умрга ногирон бўлади. Бошидан олган зарбалари туфайли калласи у ёқдан бу ёққа оғиб кетаверадиган, кўзлари ҳам яхши кўрмайдиган бўлиб қолади. Шу сабабли уни отаси ётган лагерга жўнатганларида танимайди. Боласини кўрганда Олимжон домла кўзларидан оққан ёш соқолларига томарди. У кимирламас, ҳар киприк қоққанда, миждаларида тўпланиб қолган ёш дув тўкиларди. Ёзувчининг бу ўринда меҳрибон ва раҳмдил, кечиримли ўзбек отаси сиймосини ярата олганлигини кўришимиз мумкин.

Ҳикоя сўнгида Кимсанбой ҳар куни рассомнинг олдига келиб, қора лок сўрай бошлайди. Кўксидаги Сталиннинг суратини ранг билан чаплаб, бошқалардан ҳимояланмоқчи бўлади. Аммо рассом унинг куни битганлигини, бу ишини “зек”лар аллақачон сезиб қолгани, Павлик Морозовнинг садоқатли издоши бўлганлиги, ўз отасини ГПУ га сотганлиги учун “Ҳурмат белгиси” ордени билан тақдирланганини рўй-рост айтади. Шу тариқа ўғил ўзини пичоқлаб, ҳаммасидан кутулмоқчи бўлади. Ўлимидан олдин рассомга васият қилади гўё: “Сиздан ўтиниб сўрайман, Штокманга айтинг, жоним узилиши билан танам совимай, жасадим қотмай туриб, кўксимдаги Сталин суратини терим билан шилиб олсин... У дунёга ҳам Сталин билан кетмай. У билан битта қабрда ётгулик қилмасин”[Аҳмад С. 2016: 25-бет.].

Кўринадик, асар сўнгида ўғил сиғинган эътиқоди ёлғонлар асосига қурилганини англаб этади, афсус чекади, аммо энди кеч эди.

HASANOV Abdumannon. Said Ahmad asarlari leksikasida dialektizmlarning qo‘llanilishiga doir mulohazalar	163
ISABAYEVA Gulhayo. Said Ahmadning xarakter yaratishda o‘zbek tili imkoniyatlaridan foydalanish mahorati	168
ABDURAHMONOVA Sayyora. Said Ahmad hajviyalarida kinoyaning lisoniy asoslari	172
ARZIYEVA Dildora. Said Ahmadning “Kelinlar qo‘zg‘oloni” komediyasida barqaror birikmalarning o‘rni	177
BEKIYEVA Malika. Said Ahmad asarlarida frazeologizmlarning qo‘llanilishi	182
Mahmud RAJABOV. Said Ahmad asarlarida sintaktik figuralarning qo‘llanilishi	189
TURSUNTOSHEVA Fazilat. Said Ahmad asarlarida ko‘chma ma‘noli so‘zlarning qo‘llanilishi	196

III

ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА САИД АҲМАД ИЖОДИНИНГ ЎҚИТИЛИШИ

ҚУВВАТОВА Дилрабо, ЎРОҚОВА Нафосат. Саид Аҳмаднинг “Сароб” ҳикоясида ота-ўғил муносабати	200
ЯНГИБАЕВА Назира, БЕГДУЛЛАЕВА Динора. Саид Аҳмад ижодида садоқат ва вафо тимсоли	205
Зилола РАҲМОНОВА. “Прозанинг шоири” ёниқ қалб, улкан сабр қиёфасини ўзида акс эттирди	211
SHIRINBOYEV Xayrulla. Said Ahmad asarlarida xalq maqollari va iboralaridan foydalanish mahorati	216
RAHMONOVA Matluba. Said Ahmadning “Qorako‘z Majnun” hikoyaini o‘rganishda FSMU texnologiyasidan foydalanish	222

POLVONOVA Bashorat. Akademik litseylarda said ahmad asarlarini o'rganishning o'ziga xosligi	227
ROXATALIYEVA Noila. Kulgi ortiga berkingan ma'naviy tarbiya jilosi	230
Ismigul NIZOMOVA. Ma'naviy mushtaraklik	234
NO'MONOV No'monjon. Frontdagi qahramon O'sarboy Omonboyev (Said Ahmadning "To'lqinlar" hikoyasi asosida)	239
Gavharoy MURODOVA. "Sarob" hikoyasida qahramonlar psixologiyasi	241
Hayitbek BILOLOV. Said Ahmadning urush mavzusidagi hikoyalarida inson taqdiri masalasi	245
SULTANOV Shoxruh, MAMATQOSIMOVA Nasiba. Said Ahmad ijodi va uning adabiyot olamidagi ahamiyati	251
Нафиса КАРИМОВА. Said Ahmad saodati	255